

Pál Tibor

A SZERBEK ÉS SZERBIA A XIX. SZÁZADI MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁSBAN

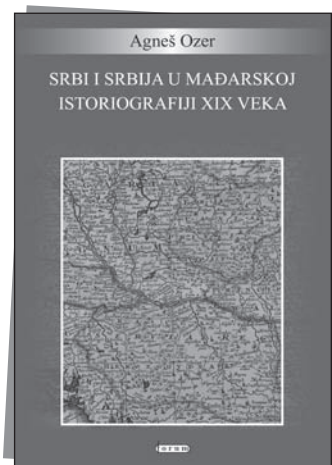
Serbs and Serbia in 19th Century Hungarian Historiography

Agneš Ozer: *Srbi i Srbija u mađarskoj istoriografiji XIX veka*. Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2009

Az ún. hosszú XIX. század (1790–1918) történetírása múltjának feltárása igen összetett feladat elé állítja a kutató historikust. Szem előtt kell tartania mindazt, ami a nemzeti tudományokra – esetünkben a történettudományra – hatott társadalmi szempontból a nemcsak a nemzetek, hanem a „tudomány századá”-nak is nevezhető XIX. században. Hiszen Leopold Ranke német történésznek és követőinek jóvoltából a történettudomány is e század közepén vált igazán tudománnyá.

A magyar történetírás a XIX. század folyamán felzárkózott európai színvonalhoz mind szakmailag, mind az akkor aktuális és szükségesnek tartott témák felderítését illetően. Ez a fejlődés a XVIII. században kibontakozott felvilágosodásnak tulajdonítható. A kutatások élén – paradox módon – a magyarországi jezsuiták álltak. Nekik köszönhető a tudományos kutatómunka módszereinek kifejlesztése és az európaiság elérése. A református kollégiumok és kutatóműhelyek mellett ugyanis a jezsuita iskolák adták a legnagyobb lendületet a magyar tudomány általános felvirágzásának. A sok közül említsünk csak meg egy nevet, amelynek viselője a természettudományban, de a társadalomtudományban is jártas volt, és egyetemi oktatóként is jeleskedett: az 1795-ben kivégzett Martinovics Ignác.

Ózer Ágnes a magyar és a szerb történelemtudomány 1918-ig terjedő széles spektrumú áttekintését foglalta kötetbe. A magyar történetírásnak a szerbekkel foglalkozó témáiról mindmáig ilyen összefoglaló mű sem szerb, sem magyar nyelven nem jelent meg. A szerző érdeme, hogy feltárta mindazokat a tényeket,

melyek a „tudományá formálódó” magyar történetírást a XVIII. század vége felé felébresztették, és érdeklődését a szomszédos Balkán-félsziget felé irányították. Az érdeklődés elsősorban annak tulajdonítható, hogy az utolsó osztrák–török háborúnak jelentős számú magyar részvevője is volt, következésképp a magyar történetírás a saját nemzeti és állami létének feltárása során a szomszédos népekről, köztük a szerbekről, Szerbiáról és különösen a szerb–magyar kapcsolatokról is kialakított egyfajta sajátos képet, amelyet beépített a nemzeti történettudatba. Ennek egyik oka az volt, hogy a XIX. század első felében az ún. török veszély elmúltával törekvés indult a dél és kelet felé való terjeszkedésre, éspedig mindenekelőtt a Habsburg-uralkodók mint magyar királyok részéről. A területszerzési igényeket tápláló szemléletmód tehát bekerült a magyar történettudomány koncepciójába is, melynek a XIX. század folyamán, de a XX. század elején is a korábbi korokból átvett „történelmi jogosultság” volt a hivatkozási alapja. E jog elsősorban Szerbiára, Boszniára (és Hercegovinára), a Havasalföldre, Dalmáciára vonatkozott. E területeket a magyar királyok elsősorban a középkorban tartották ténylegesen vagy jelképesen rövidebb-hosszabb ideig az uralmuk alatt. Ennek ellenére a címeik között az újkorban is (itt elsősorban a Habsburgokról van szó) megmaradt az e területek feletti immár nagyrészt névleges felségjog egészen 1918-ig. E címek ösztönözték a romantika korában a magyar történettudományt is arra, hogy odafigyeljen e területeknek és országoknak a történetére, egyszersmind útmutatást is adjon a hivatalos politika irányvételére. A gyakorlati lépéseket a magyar történettudomány a XIX. század második felében és a XX. század elején tette meg a hivatalos politika irányába. Ez a szemlélet a jelzett korban nemcsak a magyar történetírást jellemezte, de a környező területek helyzetének értelmezésében megjelent a szerb, horvát, román és más nemzeti történetírásokban is. Emiatt többször is átfedésekre, végül nézeteltérésekre került sor a tudósok között. Mindezekhez hozzájárultak még a térség, azaz az Osztrák–Magyar Monarchia és a Balkán-félsziget igen szövevényes etnikai viszonyai is, amelyek kihatottak az államok szervezeti felépítésére. Pl. a szerbek több hullámban történő tömeges betelepülése után a Habsburg-uralkodók a XVIII. században a magyar rendek és nemesség akarata ellenére létrehozták Magyarország déli, de egyes esetekben nem csak déli területein a katonai határőrvidéket, másutt a koronakerületeket, amelyek akadályozták az ország területének újraegyesítését és integritásának elérését. Ezek a folyamatok kihatottak a történetíráásra is.

A szerző tanulmánykötetében a magyar történetírás korszakolásához igazodott, eszerint 1790 és 1830 között megjelent a nemzeti eszme, megindult a művelődési és irodalmi mozgalom. 1830-tól 1867-ig létrejött a politikai gondolkodás, különféle koncepciók jelentek meg; 1867–1918-ban összefonódott a történettudomány és a politikai gyakorlat, aktívabb lett a Balkán iránti érdeklődés. A vizsgált majd másfél évszázad történéseiből valójában csak az 1848/1849-es

forradalom és szabadságharc, valamint a Bach-korszak emelkedik ki, illetve bír külön jelentőséggel. Ez a korszakolás egyébként emlékeztet Milorad Ekmečić szerb történésznek a jugoszláv állam kialakulásáról (Стварање Југославије (1790–1918), I–II, Београд, 1989) írt monográfiájában alkalmazott felosztáshoz, amely szerint 1790–1830 a hiedelmek kora, 1830–1860 a kultúra kora, 1860–1903 a politika kora és 1903–1918 az erőszak kora. Ha összehasonlítjuk a két periodizációt, nagy hasonlóságot találunk a magyarok és a szerbek nemzeti történelmében belüli korszakolásban és a két nép történelmi fejlődésében. Ez egyértelműen igazolja, hogy a két népnek nagyon sok „közös dolga” volt a múltban és van a jelenben, s a több évszázados együttélés arra kötelez bennünket, hogy megismerjük egymást és egymás múltját.

Történettudományi szempontból e követelménynek tett eleget Ózer Ágnes monográfiájával. Bemutatta a két nép mentalitásbeli, felfogásbeli különbségét, mégis szimbiozist vélt felfedezni a vizsgált korszakban a szerbek és magyarok között, elsősorban a történetírás témakörében. Egyaránt jó ismerője a szerb és a magyar történetírásnak. Ez adja meg könyvének azt a tudományos valorizációt, amely alapmű az olvasók és a tudománnyal foglalkozók számára, mégpedig magyar és szerb szempontból egyaránt. Nemcsak szerbül, de magyarul is meg kellene tehát jelentetni, mert hozzá fogható monográfia az anyaországban sincs. Kissé jobban oda kellene figyelnie a magyar történelemtudománynak a határontúli magyar történészekre, mert csak így beszélhetünk összmagyarságról, Európáról és szerb–magyar kapcsolatokról.

A XIX. századi magyar történetírás, még ha befolyásolták is elsősorban politikai motiváltságú érdekek, eredményeivel felülemelkedett a napi politikán, és korának európai színvonalán állt. Tudományos érdeklődését elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia által a XIX. század második felében megjelentetett forrásművek, illetve történeti forráskiadványok keltették fel, majd pedig azok a tudományos művek igazolták, amelyek a két népnek a történelem folyamán megélt kapcsolatát tárták fel.

Ózer Ágnes sikerrel mutatja be könyvében a XIX. századi magyar polgári történetírásnak a szerbekre vonatkozó ismereteit, az idevonatkozó tanulmányokat, monográfiákat, összefoglalva a magyar történetírás eredményeit. Vizsgálódása Horváth Mihálytól, Thim Józseftől és Szalay Lászlótól kezdve Hóman Bálinton és Szabó Ervinen át egészen Glatz Ferencig, R. Várkonyi Ágnesig, Gunszt Péterig terjed, sőt más későbbi (XX. századi) magyar történészek véleményét is idézi. E kiváló magyar történészek között külön helyet foglalnak el Kállay Béni és Thallóczy Lajos, akik a XIX. század második felében létrehozták a magyar történészek ún. bécsi körét, és behatóan foglalkoztak a balkáni népek, köztük a szerbek történetével, elsősorban a tudományos követelményeknek megfelelően, de nem utolsósorban politikai indíttatásból is.

Ózer módszere az elemzés: elsősorban az említett szerzőknek és kortársaiknak a szerb történelemtől magyarul megjelentetett tanulmányait, cikkeit, illetve monográfiáit tanulmányozta, emellett alapos kutatásokat végzett a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Országos Levéltárban, elsősorban Wenzel Gusztáv, Thallóczy Lajos, Vámbéry Ármin, Kállay Béni hagyatékát, leveleit vette górcső alá. Kutatásokat folytatott továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában is, ott a Szilágyi-hagyatékot tekintette át. Emellett felkutatta a magyar történészek, helytörténészek által a szerbek történetéről írt munkákat, amelyek a *Századokban*, a *Történelmi Tárbán*, *Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulatának évkönyvében*, az *Értesítő a Délmagyarország-i Régészeti és Történelmi Múzeum Társulat Közlönyében* jelentek meg. Ezzel egyidejűleg a Szerb Matica *Évkönyveiben* és az *Újvidéki Szerb Történelmi Társulat Közlönyében* a szerb–magyar kapcsolatokról szerb nyelven megjelent tanulmányokat is elemezte.

A mű öt fejezetre oszlik. Az első fejezet a témával, a forrásokkal és az eddig megjelent jelentősebb művekkel foglalkozik. A második fejezet azokat a 19. századi magyar és magyarországi történétírókat és műveiket ismerteti, akik a szerbegről és Szerbiáról írtak, mint pl. Pray György, Johann Kristian Engel, Fesszler Ignác, Horváth Mihály, Szalai László és mások. A harmadik fejezet az 1867 és 1918 közötti magyar tudományos történetírásnak a szerbekkel és Szerbiával foglalkozó munkáit értékeli. Itt kapott helyet Pesti Frigyes, Kállay Béni, Thallóczy Lajos, Hodinka Antal, Szentkláray Jenő, Iványi István, Érdújhelyi Menyhért, Szilágyi Sándor és mások munkáinak elemzése. E fejezet keretében került sor a helytörténet feldolgozására, továbbá azoknak az átfogó megyei monográfiáknak az elemzésére is, amelyeket Dudás Gyula és Borovszky Samu szerkesztett. A negyedik fejezet témák szerint rendszerezi és elemzi a magyar történetírásnak a legnagyobb érdeklődését kiváltó szerb témákat. Az ötödik fejezetben a szerző összefoglalja kutatómunkájának eredményeit, a témával kapcsolatos meglátásait. A kötetet végül a forrás- és irodalomjegyzék, valamint a névmutató zárja.

Ózer Ágnes monográfiája hasznos olvasmánya a történelem és a szerb–magyar kapcsolatok iránt érdeklődőknek, de elsősorban a témával foglalkozó kutatók nélkülözhetetlen kézikönyve. Emellett a történelem szakos egyetemi hallgatóknak ajánlott irodalom jegyzékében is helyet kapott.